

SAMRÅDSREDOGÖRELSE

Kommunalt naturreservat på Kungsladugårdshällarna i Visby,
Region Gotland

Byggnadsnämnden beslutade 2011-05-30 att samråd ska ske med samhällsbyggnadsförvaltningens förslag till kommunalt naturreservat på Kungsladugårdshällarna (reservatsföreskrifter, skötselplan och ekonomisk plan samt bilagor).

Förslaget har under tiden 2012-06-21 – 2012-08-20 varit ute på samråd.
Inkomna yttranden finns på samhällsbyggnadsförvaltningen.

Med anledning av inkomna synpunkter har förslaget reviderats i vissa avseenden. Nedanstående ändringar och bemötanden ligger till grund för det förslag till beslut som överlämnas till Regionstyrelsen för beslut.

ÄNDRINGAR AV FÖRSLAGET EFTER SAMRÅDET

- Region Gotland lyfter tydligare vikten av ett skötselråd tillsätts för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen.
- Förtydligande över Regionens arbete med tillgänglighet och anpassning för funktionsnedsatta besökare på Hällarna.
- Numreringen på Skötselplankartan har rättats till.
- Skötseln i de olika områdena har utifrån inkomna råd och idéer justerats för att till så stor grad som möjligt tillgodose de förslag som inkommit. I vissa områden är förslag på skötseln något motstridiga. Där har Region Gotland valt den försiktigare vägen. Ett skötselråd där olika föreningar m.fl. ingår kommer gemensamt att finjustera skötseln löpande efter hand som man gemensamt ser behov av skötsel samt i de fall då ny kunskap dyker upp. Generellt kan sägas att betet beslutats testas i norra delen där behovet är som störst. Røjningen kommer att ske något mer försiktigt än vad som föreslogs i samrådshandlingarna. Dock kommer en omfattande røjning att ske i vissa områden medan andra lämnas helt orörda. Självfallet kommer inga hotade, rödlistade eller sällsynta arter av växtlighet tas ner. All røjning kommer att ske efter noga gemensam övervägning i skötselrådet.
- Förtydligande text angående bete.
- Förtydligande text angående hundar och hundrastning på Hällarna.
- Åtgärder för vildbin har lagts till i skötselplanen.
- Stycket om fornlämningar har reviderats utifrån Länsstyrelsens bidragande kunskap.
- M.m.

**Instans/
Inkommande datum**

Synpunkter/Åtgärder

**Polismyndigheten/
2012-07-01**

Polismyndigheten har inget att erinra avseende trafikregleringar och P-platser ang. plan Naturreservat Södra Hällarna.

MVH

Roger Nyd / Poliskommissarie

AvdC Ordningsavdelningen

Polismyndigheten Gotland

010-5649447

Samhällsbyggnads-
förvaltningen

Skogsstyrelsen/
2012-07-04

Sammanfattning
Skogsstyrelsen ställer sig positiv till förslaget om inrättande av ett kommunalt naturreservat på rubricerat område.

Motivering

Området består av både skogligt impediment och produktiv skogsmark. Ett bevarande av detta område för de ändamål som anges i remissen, gynnar den biologiska mångfald som finns inom det aktuella området. Området utgör ett bra exempel på biotoper som är kännetecknande för Gotlands natur.

Området utgör dessutom en viktig del av de i stort sett obebyggda, tätortsnära områdena som har stort värde för det rörliga friluftslivet

Synpunkter på områdets målbild och skötsel

Skogsstyrelsen har följande övergripande synpunkter på områdets skötsel vad gäller skogen:

- De talldungar som står på de produktiva skogsområdena bör gallras ur. De mest typiska, knotiga och vidkroniga träden bör gynnas och de mer rakstammiga "produktionslika" träden bör gallras bort.

Detta ökar solinstrålningen i bestånden samtidigt som solbestrålningen av trädstammarna ökar. Detta gynnar bland annat värmeälskande insekter framförallt skalbaggar varav en del mycket sällsynta. Detta liknar de förhållanden som finns i de gotländska biotoperna med hällmarkstallskogar

- Ovanstående är mycket väl anpassat till landskapsbilden och samrådsförslagets målbild om att efterlikna ett beteslandskap

- All stående och liggande död ved från träd bör sparas med motiveringen att många sällsynta arter gynnas av denna form av substrat. Även denna ved bör vara lämnas i solexponerat läge

- Informationsskyltar kan informera besökarna om varför de olika åtgärderna är utförda. "Detta är gjort för att gynna den biologiska mångfalden"

Om Region Gotland så önskar står Skogsstyrelsen till förfogande för att bistå med en mer detaljerad rådgivning på plats i reservatet.

I detta yttrande har Ingmar Danielsson varit föredragande och Karin Wågström beslutande.

Karin Wågström
biträdande distriktschef

Ingmar Danielsson

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

: Region Gotland avser att skapa ett skötselråd för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen. Region Gotland är mycket tacksam om Skogsstyrelsen vill delta i skötselrådet. Angående de råd Skogsstyrelsen lämnat i samrådsfasen så instämmer Region Gotland och ser gärna att vi i fält tillsammans med bl.a. Botaniska föreningen m.fl. märker upp de träd som kan/bör tas bort.

Region Gotland skall arbeta aktivt med information om reservatet och genom skyltning av området lyfta fram de värden som finns samt de arbeten som görs för att gynna den biologiska mångfalden samt öka allmänhetens intresse för naturen.

**Försvarmakten/
2012-07-23**

Försvarmakten har inget att erinra avseende rubricerat ärende.

Anders Järn
Chef Produktionsledningens Infrastrukturavdelning

Marianne Littbrand Stoilov

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

:

**Funkisam/
2012-08-14**

Hej!

Funkisam har läst igenom Samrådsförslaget till kommunalt Naturreservat på Södra Hällarna.

SVAR:

Det viktigaste i detta sammanhang är att Tillgänglighetsrådgivarna finns med i styrgruppen så att Funktionsnedsatta ej glöms bort. Tillgänglighet för ALLA!

mvh

Funkisam, Brömsebroväg 8 , 62142 Visby
sek. Pia Dyvander-Johansson

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

: Samhällsbyggnadsförvaltningen har inte på något vis glömt bort eller ignorerat tillgänglighetsfrågan som varit med under hela processen.

De gamla militära vägarna som löper över hela området är i relativt bra och hårdgjort skick så man bör kunna ta sig runt större delen av Hällarnas övre platå även med rullstol. Vissa förbättringar/lagningar måste dock ske på vissa platser.

I arbetet är Regionens tillgänglighetshandläggare delaktig för att de åtgärder som kommer att göras görs på rätt sätt. Tillfälle för tillgänglighetsrådgivarna från funktionshinderorganisationerna att lämna synpunkter kommer att erbjudas under planeringsskedet och under arbetets gång.

I det vidare arbetet har bl.a. föreslagits att:

- *Parkeringsplatserna närmast ut mot området på samtliga parkeringar skall vara reserverade för funktionsnedsatta.*
- *Grillplatser på övre platån skall vara anpassade för funktionsnedsatta.*
- *Ett antal diskreta sittplatser/bänkar skall anläggas där man kan vila en stund under sin promenad. Flertalet bänkar kommer att utrustas med rygg- och armstöd. En del bänkar kan vara lite lägre för kortvuxna och barn.*
- *Regionen ser över möjligheterna att anlägga en riktig spång/gångbro genom skogen bakom LEVA för att alla skall kunna uppleva den fantastiska miljön i den skogen.*
- *Från den centrala parkeringen samt ifrån parkeringen strax söder om LEVA skall vägarna anpassas så att man även med rullstol, rullator eller permobil skall kunna ta sig ut till en av de vackraste platserna, en utsiktsplats centralt mitt på Hällarna där det kommer att anläggas en grillplats.*
- *Skyltningen skall anpassas för att även sittande, synskadade och barn skall kunna få information om området.*

Region Gotland med tillgänglighetshandläggare kommer tillsammans se vilka ytterligare åtgärder som kan göras för att ännu fler funktionsnedsatta skall kunna uppleva detta fantastiska område.

**Lantmäterimyndigheten
Gotlands län/
2012-08-17**

Det saknas inte naturskyddad mark på Gotland. Samtidigt efterfrågas av många människor havsanknuten bostadsbebyggelse, inte minst i Visby. Myndigheten finner det därför onödigt oeh olyckligt att nu för all framtid omöjliggöra bebyggelse inom området.

Man vet inte vad Visbys utveckling i framtiden kan ställa för krav. Med lämplig planering borde natur /park och bebyggelse kunna komplettera och stödja varandra i stället för att ses som varandras motsatser. Inte minst kommunalekonomisk borde detta vara fördelaktigt.

Johan Stengård

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

: Utifrån Lantmäterimyndighetens ansvarsområde och de frågor Lantmäterimyndigheten har till uppgift att bevaka så tolkar Region Gotland Lantmäterimyndighetens yttrande till att Lantmäterimyndigheten inte har någon erinran mot förslaget.

Gotlands Ornitologiska Förening (GOF) har beretts möjlighet att lämna synpunkter på rubricerat ärende. Här följer föreningens synpunkter. Inledande kommentarer GOF delar förslaget beskrivning av områdets värden och ställer sig bakom förslaget att bilda naturreservat av området. Föreningen menar att det finns flera starka skäl för att området ges ett sådant långsiktigt skydd som bildandet av reservat innebär. Närheten till Visby ger goda möjligheter för att, samtidigt som områdets naturvärden bevaras, många boende på Gotland liksom besökare på ett lättillgängligt sätt kan uppleva gotländsk natur. Regionen har här möjligheter att enkelt visa upp öns naturvärden och på ett pedagogiskt sätt beskriva gotländska natur och därigenom öka kunskapen och förståelsen för den unika och känsliga natur som finns här. Utan ett formellt skydd av området ökar risken för att området istället kommer att användas för andra ändamål som hotar områdets naturvärden liksom regionens möjligheter enligt ovan. Föreningen har några mindre synpunkter och kommentarer vilka presenteras nedan. I övrigt anser vi att utvecklingsdelar inom reservatet, vars syfte är att ta tillvara områdets naturvärden och att öka kvalitén för besökare i området kan komma att bli framtida diskussioner men inte behöver fastslås vid bildandet av naturreservatet. Den centrala delen är att syftet med områdesskyddet definierats och fastslagits. Synpunkter och kommentarer på ansökan

Enligt förslaget indelas området i skötselområde 1 – 20, dock saknas skötselområde 18 och 19 vilket torde vara en felskrivning.

Skötselområde 1. Inga synpunkter.

Skötselområde 2. Rójning bör genomföras så att det lämnas kvar en vegetation som fungerar som naturlig övergång till skogen. I detta skogsbryn kan man se ett flertal fågelarter under framför allt vår och höst (främst insektsätande småfågel som olika sångare) vilket utgör goda förutsättningar för besökare att kunna se dessa på korta avstånd. Längs skogskanten finns flera gläntor som är vindskyddade även från de vanliga sydvästvindarna. Området utgör en bra lokal för möjligheter att kunna förevisa småfågel och eventuellt även publik ringmärkning. Där gång/cykelvägen ansluter från rondellen finns ett område med några gropar tillväxta med låga buskar. Detta föreslås lämnas kvar eftersom detta område skulle lämpa sig väl för vinterfågelmätning dit besökare kan ta sig.

Skötselområde 3. Intressant och bra förslag. Här kan man även placera holkar för särskilt kattuggla och några särskilda tättingarter.

Skötselområde 4. Holk uppsättning för göktyta, stare och tornseglare.

Skötselområde 5A. I norra delen nära där stigen gör en vänstersväng finns ett större buskage som är en säker häckplats för bl.a. törnsångare. Buskaget bör sparas. Mitt i området är den mest lättillgängliga och säkra rastplatsen för ringtrast på Gotland. Området påminner om dess nordliga häckplatser. Arten är dock rela-

tivt skygg och de låga buskar som nu finns i området utgör ett nödvändigt skydd. Förslagsvis sparas en del buskar där för att gynna ringtrast men också andra arter och därigenom underlätta för besökare att kunna se dessa arter. I områdets södra delar finns rester från en mindre jordtipp med frodigt gräs. Där trivs frätande fågel. Detta lilla område bör därför sparas.

Skötselområde 5B. Inga synpunkter.

Skötselområde 5C. Delar förslaget att spara delar av buskmiljön. Här håller bl.a. arter som hämpling till.

Skötselområde 6. Inga synpunkter.

Skötselområde 7. Bra område för övervintrande frätande fågel, särskilt därför att det finns rikligt med lämplig vegetation. Arter som steglitz och gråsiska kan studeras på närhåll här. Möjligen skulle visa åtgärder kunna göras för att säkerställa frötillgången på lokalen.

Skötselområde 8. Inga synpunkter.

Skötselområde 9. Inga synpunkter.

Skötselområde 10. Möjlighet för uppsättning av holkar för framför allt mesar.

Skötselområde 11. Inga synpunkter.

Skötselområde 12 a–d. Varsamhet vid åtgärder som avverkning så att hålträd och andra värdefulla träd sparas.

Skötselområde 13. Områdets södra delar fungerar idag som attraktiv rastplats för särskilt trastar under vår och höst. De födosöker på de öppna ytorna och har de tätare delarna som skyddsplats vid störningar. Förslagsvis sparas något mer än vad som föreslås, av den vedväxtlighet som finns.

Skötselområde 14, 15, 16, 18, 20. Inga synpunkter. För oklarhet kring område 18–20 se inledande stycke.

*På uppdrag av styrelsen för Gotlands Ornitologiska Förening
Sivert Söderlund
Vice ordförande
Gotlands Ornitologiska Förening*

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

: Region Gotland avser att skapa ett skötselråd för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen. Region Gotland är mycket tacksam om Gotlands Ornitologiska Förening vill delta i skötselrådet.

De områden Ornitologiska föreningen lyfter fram som viktiga att bevara i sitt yttrande skall lämnas kvar. All gallring och röjning i området skall ske gemensamt med Ornitologiska föreningen samt övriga skötselrådet.

Holkar bör absolut löpande sättas upp för olika fågelarter på Hällarna.

Vintermatningen är ett mycket trevligt och bra förslag som förutom att gynna småfåglar är ett trevligt inslag i området där besökare på närmare håll kan studera fåglar och därmed bidrar vi till en ökad kunskap och förståelse för djur och natur.

**Henrik Johansson/
2012-08-20**

Hej

Jag skulle vilja lämna några kommentarer på skötselplanen för Södra hällarna. Jag gör dem utifrån min egen erfarenhet av arbete med denna typ av marker. Jag är utbildad biolog och har sedan år 2000 jobbat med naturvård på olika länsstyrelser och kommuner, Gotlands län, Kalmar län, Örebro län och Eskilstuna kommun. Det jag jobbat mest med är betesmarker och då jag jobbat både i Kalmar län och Gotlands län har jag gjort skötselplaner (för EU-stöd) på många alvarmarker.

Som första kommentar kring Södra hällarnas alvarmarker måste jag säga att detta är en väldigt svår mark när det gäller att hitta rätt skötsel. Jag skulle ta hjälp av skickliga entomologer. Visst har marken en historia som betesmark och det är lätt att utgå från någon slag bild av ett klassiskt betat alvar. Men området har ju inte betats på 50? år. Istället är det militärens störningar som i många avseenden skapat de naturvärden vi nu har. Frågan är väl hur man ersätter militärens störningar på ett så kostnadseffektivt sätt som möjligt. Kanske är det bete på vissa delar, kanske bränning emellanåt, antagligen en del röjning för hand.

Utifrån aspekten att bevara den biologiska mångfalden, och då särskilt det rika insektsliv som väl får sägas vara särskilt utmärkande för området, så tror jag att föreslagen skötsel inte är alls särskilt bra. När jag läser målbilden "Helt öppna alvarmarker så gott som helt utan buskar och träd" som i princip gäller för hela den övre platån bortsett skogen och därtill med bete, så ser jag en miljö som är väldigt missgynnsam för de flesta rödlistade arterna som är funna på hällarna framför mig. Sånglärka gynnas antagligen, men jag skulle tro att resterande rödlistade arter faktiskt missgynnas. Jag har tyvärr sett alltför många betesmarker röjas enligt principen "öppna marker så gott som helt utan buskar och träd". Resultatet blir en fattig mark utan variation, lämiljöer m.m. Man kan gå över dessa röjda marker och knappt se en enda fjäril. Går man sedan in i en sparsamt röjd hage precis bredvid med samma typ av mark kan det istället krylla av svartfläckiga blåvingar och andra fjärilar.

På 1990-talet röjdes många betesmarker enligt principen "nästan helt utan buskar och träd". Då var kunskapsläget ett annat i biologsverige och fokus låg på betesgynnade växter. Framförallt entomologer reagerade mot detta eftersom man såg de starkt negativa effekterna det fick på insektslivet, och väckte väl därmed övriga biologsverige. Jag är därför väldigt förvånad över ekologigruppens föreslagna skötsel för alvarmarkerna, särskilt i ett område som Södra hällarna där man funnit så osedvanligt höga naturvärden knutet just till insektslivet.

Några positiva effekter av framförallt buskar, men även träd.

- *De ger lä, och klimatiskt extra gynnsamma små mikromiljöer, vilket är extra viktigt på en blåsig plats som Södra hållarna.*
- *Alla "blommande" buskar som t.ex. slån, hagtorn, rosbuskar, oxlar ger under olika delar av året en rik pollen- och nektarkälla som många olika insekter nyttjar. I skötselplanens beskrivningar nämns dessa viktiga arter inte överhuvudtaget, fokus ligger på enbuskar.*
- *De ger skydd, skugga, bibehållen fuktighet. Detta är en viktig effekt inte minst på en plats som Södra hållarna där stark sol och vind annars har fritt spelrum. Torrsomrar finns ofta de enda fräscha växterna kvar just under buskar och träd där skugga och en lite mer bibehållen fukt gör att växterna inte lika lätt torkar ut och dör. Fräscha växter behövs t.ex. för fjärilslarver att äta på, pollen- och nektarsökande insekter, m.fl. Betänk att insekterna har ettåriga livscyklar. Ett par torrår efter varandra blir då väldigt tufft för de många arter som behöver fräscha växter för sin överlevnad. "Enstaka buskar och träd" tenderar då att bli alldeles för få buskar och träd för att långsiktigt hålla stabila populationer av insekter. Ska man ha bete på området så blir buskarna små refuger där betesdjuren inte kommer åt vilket blir viktigt för insekterna som nyttjar blommorna.*
- *En ekonomisk aspekt av allt för kraftiga röjningar gällande i stort sett alla buskar bortsett från enbuskar är att det kommer att generera ett väldigt stort arbete med att hålla efter rotskott. Stora buskage är det väldigt ineffektivt att ge sig på. Det skapar väldigt mycket jobb för en väldigt liten effekt.*

Några specifika kommentarer angående alvarmarkerna:

Områdena 13: Dessa omnämns som de mest värdefulla för insektslivet i naturvärdesbedömningen som Ekologigruppen gjort. Det känns då väldigt märkligt att det föreslås så väldigt hårda röjningar. Det är väl troligt att det är den nuvarande miljön som gör området viktigt för insekterna. Här bör man gå betydligt försiktigare fram. Försök hålla det i status quo eller kanske som det såg ut för 5-10 år sedan, men sikta inte längre tillbaka.

Område 2: Helt öppet utan buskar och träd känns väldigt konstigt. Det vore biologiskt mycket bättre att nyttja området till att skapa ett långsträckt flerskiktat bryn mot område 3. Skapa öppna lärum, mellan solitärträd, ridåer och buskar. Man skulle även kunna proppa igen det dränerande diket som leder till slukhållet, och på så vis få en mer fuktighetsgynnad flora och fauna. Detta området tillsammans med den del av 5A som ligger mellan cykelvägen och område 3,4, och 8 är det område som jag ser som naturligtast att sätta betesdjur på. Fuktängarna in mot skogskanten skulle behöva det.

Bete i övrigt är tveksamt med tanke på att det kan minska blomningen en hel del vilket då skulle kunna missgynna många av de väldigt ovanliga insekter som finns på Södra hållarna. Jag miss-

tänker att även spenörten som är värdväxt för praktmåneblomflugan missgynnas av bete, men därom är jag lite osäker, (utred detta!).

Utan bete kommer det dock att bli mer igenväxning på vissa delar, mer växtförna som leder till mer organiskt material i jordarna, mer fuktighet och på lång sikt en försvunnen alvarmark. Detta bör ju givetvis motverkas. En möjlighet skulle kunna vara att man bränner av de delar som börjar få tjockare humuslager, och att man gör detta efter behov. Många alvarmarker har ju historiskt uppstått via mänsklig bränning. På Gotland har vi ju exemplet Torsburgen och runt om i Sverige börjar man använda metoden mer och mer för att på ett kostnadseffektivt hålla öppna marker i ett för naturvärdena bra skick. Lätt bränning skulle troligtvis även kunna höja naturvärdena i område 10.

Visst vore det kostnadseffektivt med bete på hela området. Man skulle då kunna ta in en djurägare och låta denne sköta hela området eftersom det EU-stöd denne skulle få är tänkt att täcka underhållsröjning av betesmarken. Men ur naturvärdessynpunkt är det mycket tveksamt. Mitt råd är att ta kontakt med duktiga entomologer angående skötseln eftersom det är bland insekterna de största naturvärdena finns. Han som gjort inventeringen torde ha en hel del att ge.

Angående område 3: Området är utdiket. Möjlighet finns att proppa igen diken på flera ställen. Tvärs genom området går en övertäckt rörledning som delvis fungerar som en fördämningsvall, men med två dränerande rör under. Det vore enkelt (och reglerbart) att med två rörböjar höja vattennivån ett par decimeter uppströms och på så sätt hålla kvar mer vatten längre på sommaren. Det vore positivt för naturvärdena.

Område 8 (och kanske område 7). Dessa ruderatmråden har en rik blomning med ruderatväxter. De som besökte blåeldsblomningen däri år hörde säkert även insektssurret. Det finns ju även noterat en del rödlistade "ogräs" från området. Det vore därför bra om man kunde behålla en del av dessa områden som ruderatmråden. Kanske genom att årligen dra över vissa delar med en enkelt pinnharvning. Ett annat sätt skulle kunna vara att anlägga en "allmogeåker" på de delar som historiskt sett varit åker. Möjlighet finns då eventuellt att få EU-stöd för detta. Annars är det ett bra förslag att slått åtminstone de norra delarna av område 8.

Område 15 och 16:

Jag kan tycka att det känns både lite fel och onödigt att lägga resurser på att röja ungtall ut mot havet. Havskontakten har man på så många andra ställen. Den fritt utvecklade skogen är också en upplevelse, och havet som glimtar igenom här och där kan då ge en mer spännande upplevelse än att man ser det alltför fritt.

Område 4:

Det kommer ett skikt av lövträd under tallarna som på lång sikt troligtvis kommer att ta över. Där tallarna är borttagna tar dessa

lövträd snabbt över. Man kan överväga att ringbarka en del tallar för att på så sätt få större områden med lövskog (i princip en utvidgning av område 3). Om man ej gör aktiva åtgärder för att få upp lövet snabbare, så bör ändå målbilden vara fritt utvecklad skog hellre är specifikt tallskog.

Avslutningsvis så tycker jag att det vore bra om beslut och skötselplan följer den gängse modellen som används av flertalet länsstyrelser och kommuner i Sverige, nämligen att skötselplanen är ett separat dokument som ligger som bilaga till beslutet. Detta gör det enklare för framtida revidering av skötselplan som då kan beslutas med enklare förfarande än att man måste fatta ett helt nytt beslut om naturreservat i fullmäktige bara för att man vill göra vissa förändringar i skötseln.

Det var långt och kanske lite rörigt, för det är ganska snabbt hopskrivet, man jag hoppas att det ger några infallsvinklar att fundera utifrån.

Vänliga hälsningar från en stor älskare av området, och en av de drivande i Nätverket för Södra hållarna då det begav sig!

Henrik Johansson

Samhällsbyggnadsförvaltningen

: Region Gotland avser att skapa ett skötselråd för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen. Region Gotland är mycket tacksam för synpunkter och rådgivning när det gäller skötseln av området.

Flera av de värdefulla idéer och synpunkter som lämnats in under samrådsfasen har arbetats in i skötselplanen. All gallring, röjning samt andra åtgärder i området skall ske gemensamt med skötselrådet.

Skötselplanen avser att bibehålla ett varierat landskap med både öppna och skyddade områden. De enda områden som nämns att hållas stort sett träd- och busklöst är det kraftigt igenväxande område 2 samt de redan nu öppna sammanhängande hållmarkerna i område 5A, 5B och 13. I ett varierat landskap skall det även finnas öppna ytor. Självklart kommer inga hotade, rödlistade eller sällsynta arter av växtlighet tas ner vilket bidrar till att det alltid kommer att finnas kvar skyddade områden här och där även i de öppna områdena. Detta har förtydligats i skötselplanen efter samrådet.

Röjningar kommer att ske något mer försiktigt än vad som föreslogs i samrådshandlingarna. Dock kommer omfattande röjning att ske i vissa områden medan andra lämnas helt orörda för att bibehålla det varierade landskapet.

Samrådshandlingarnas skötselplan nämnde bl.a. på sid. 15 att "Innan röjningar genomförs är det önskvärt att utreda närmare vilka konsekvenser som kan komma att uppstå för insekter. En utredning kan tänkas komma fram till att konsekvenser kan undvikas eller mildras genom att grupper av buskar som är viktiga för specifika insektsarter lämnas på strategiska ställen" Detta uppre-

pas på flera håll i skötselplanen, t.ex. under rubriken Behov av fördjupade utredningar på sid 19 i samrådsförslaget. Detta gäller fortsatt.

All röjning och gallring samt bete kommer att ske i samråd med skötselrådet och därmed med entomologisk expertis. Eventuellt kan det bli aktuellt att ta in kunskap utifrån när det gäller just insekter.

Region Gotland delar precis i din m.fl. synpunkt om vart bete bör prioriteras. Exakt hur betet kommer att se ut kommer att utredas närmare efter ett antal betesförsök främst i den norra delen av området där det växer igen allra mest där behovet är allra störst. Faller detta väl ut så kommer ytterligare ytor att betas. Sannolikt fällindelad så vi kan styra betet lite tydligare samt inte beta alla områden varje år.

Återställa lite fuktigare marker är mycket intressant. Förutom i område 2 finns det som du nämner även i område 3, inne i lövskogen, lite diken samt en f.d. damm med dammlucka som ev. skulle kunna röjas fram och restaureras för att höja vattennivån på en del platser och gynna ett antal fuktälskande arter.

Bränning är intressant men kanske för riskabelt så nära bebyggelse och Kungsladugården. Det är dock självklart något vi bör se vidare på i skötselrådet.

Område 8 är satt som slåtter i skötselplanen tillsammans med område 9. Sent på året efter blomning skall växtligheten slås och materialet tas bort. Område 7 och 8 är lämpliga för återkommande störning samt åtgärder för vildbin. Detta samt förslag om allmogeåker har lagts till i skötselplanen.

Skötselplanen är nu ett separat dokument som skall ge en målbild i grova drag men som skall ses över löpande, följas upp och kunna revideras vid behov i samråd med skötselrådet för området.

**Naturskyddsföreningen
Gotlands län/
2012-08-20**

Naturskyddsföreningen Gotland är positiv till att Gotlands Region inrättar ett naturreservat på Södra Hällarna. Föreningen har inga invändningar mot förslaget, men har följande förslag:

- att regionen tillsätter ett skötselråd för Södra Hällarna, där personer och föreningar med erfarenhet av naturvårdsskötsel ingår.*
- att regionen väljer sådana betesdjur som ingår i de internationella bevarandeplaner som finns av lantraser och som ingår i genbanker. Det gäller t ex om det blir aktuellt med betesdrift med får att man väljer gutefår som ingår i genbank.*
- att ett centrum för naturinformation, Naturum, ska finnas i Visbyområdet. Hällarna är en lämplig lokalisering av ett sådant informationscenter.*

*Naturskyddsföreningen Gotland
Anncatrin Hjernquist*

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

: Region Gotland tycker att det är en mycket bra idé med ett skötselråd. Regionen avser att skapa ett sådant skötselråd för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen. Region Gotland är mycket tacksam om Naturskyddsföreningen på Gotland vill delta i skötselrådet.

Vid ett bete är det önskvärt att Regionen i den mån det är möjligt väljer lantraser som ingår i bevarandeplaner. Gutefår vore ett givet inslag i området och positivt ur flera aspekter. Ett försöksbete i områdets norra delar får visa vad som är möjligt. Det kan kanske vara svårt att hitta lämpliga lantbrukare som kan och vill ha sina djur betandes på Hällarna.

Region Gotland instämmer i att någon form av informationscenter bör finnas på Hällarna. Där bör ges information inte bara om miljön på Hällarna utan om hela Gotlands miljöer. Många besökare har inte bil och därmed ingen möjlighet att resa runt på ön. På hällarna får de dock uppleva en hel del av Gotlands karakteristiska miljöer på gångavstånd från hamnen och staden.

**Ann-Louise Mårtensson/
2012-08-21**

Hej!

Jag efterlyser att en miljökonsekvensanalys genomförs av en oberoende/opartisk källa för ovannämnda samrådsförslaget.

Jag anser att den kommersiella inriktning som planeras i samrådsförslaget medför en negativ miljöpåverkan långsiktigt.

Region Gotlands regionstyrelse gav våren 2011 samhällsbyggnadsförvaltningen i uppdrag att på Visborgsområdet, väster om Toftavägen, att ta fram ett förslag till kommunalt naturreservat, Södra Hällarna. Uppdragets syfte var "att dels säkerställa områdets biologiska värden och även underlätta för allmänheten att nyttja området för rekreation och naturupplevelser". Jag anser att den ovannämnda samrådsförslaget inte överensstämmer med uppdragets syfte. Med hänsyn till följande frågor:

Vad är syftet med att öka antalet besökare till ett naturreservat?

Vad är det beräknade antalet besökare om 10 år?

Vilket avtryck kommer detta planerade ökning av besöksantalet leda till för miljön långsiktigt?

Vilken påverkan kommer den planerade nya stadsdelen Visborg leda till i framtiden för det ovannämnda naturreservatet?

Vilka är det beräknade intäkterna i kronor för de planerade kommersiella attraktionerna?

Hur stor är den beräknade ekonomiska vinsten i kronor av bildandet av det ovannämnda naturreservatet?

Hur kan målbilden med ett bildande av ett naturreservat samtidigt vara att öka antalet besökare?

Varje plan för varje skötselområde, (18 stycken totalt) saknar en miljökonsekvensanalys?

Samrådsförslaget medför flera begränsande faktorer för allmänheten utanför turistsäsong med negativa konsekvenser som därmed försvårar för allmänhetens nyttjande av området för rekrea-

tion och naturupplevelser t ex. förbud av att medföra okopplad hund, framförande av fordonstrafik.

Med vänlig hälsning Ann-Louise Mårtensson

Samhällsbyggnadsförvaltningen

:Region Gotland har gjort bedömningen att en Miljökonsekvensbeskrivning inte behövs för att inrätta ett reservat på Hällarna. Oberoende opartiska föreningar och personer har under samråd-tiden fått utrymme att lämna sina synpunkter på förslaget. Samhällsbyggnadsförvaltningen har fått in många bra förslag som arbetats in i materialet.

Utvecklingen av området på lång sikt kan vi idag bara spekulera om. Reservatets skydd är mycket långsiktigt och Visby och Gotland kommer sannolikt utvecklas på sätt som vi inte kan förutse idag, utvecklingen kommer i framtiden om 50-100år även ha påverkat utvecklingen av reservatet. Det bästa vi kan göra idag för den natur och de arter som finns på Hällarna samt de människor som idag och i framtiden söker sig till området är att ge området ett formellt skydd och en början till en skötselplan. Skötseln av reservatet skall löpande stämmas av och följas upp av kunniga och erfarna föreningar och personer. Skötselplanen kommer att revideras vid behov för att säkerställa områdets biologiska värden för framtiden och även underlätta för allmänheten att nyttja området för rekreation och naturupplevelser.

Att underlätta för allmänheten att nyttja området innebär bl.a. ökad tillgänglighet, säkerhet och trygghet. Detta tillsammans med viss marknadsföring leder i sin tur till ökat antal besökare. Vi ser redan nu efter ett par år efter att militären lämnat området att allt fler och fler människor besöker Hällarna. Redan idag rör sig ett betydande antal människor i området varje dag året runt. Det finns många skäl att vilja öka antalet besökare till Hällarna och ut i naturen. Ett av dem är folkhälsan ett annat är att man får ett mer hållbart samhälle genom att öka medborgarnas medvetenhet om natur och miljö. Gärna så tidigt som möjligt, därför ser vi gärna även att mycket barn får uppleva naturen på nära håll. Genom att se till att våra barn har tillgång till naturen så skapar vi på sikt ett bättre samhälle.

Det är många människor som under lång tid besökt Hällarna och sett det som ett orört, lite enskilt smultronställe. Genom att åtgärder görs för att locka dit fler besökare så förlorar många människor ett smultronställe men resultatet blir att ännu fler får tillgång till ett gemensam sammanhängande och fantastiskt naturområde på gångavstånd från Visby.

Antalet besökare om 10 år kan vi bara gissa, förhoppningsvis är det många tusen per år som uppskattar detta fantastiska kommunala naturreservat.

Med tanke på militärens verksamheter under närmare 100år i området så kommer besökare inte påverka naturen på Hällarna negativt. Den natur vi ser där idag och vill bevara är ett resultat av militärens oavbrutna slitage och löpande röjningsarbete. Natu-

ren som finns där är beroende av återkommande störning, alternativet är att området successivt växer igen helt och förlorar sina värden ett efter ett. Detta gäller såväl naturvärden och värden för människor. Ser vi efterhand att det uppkommer slitage som skadar de naturvärden som reservatet är satt att skydda så har Regionen möjlighet att vidta åtgärder så som staket eller omläggning av stigar etc. för att minska negativ påverkan.

Närheten till den planerade stadsdelen Visborg gör Hällarna extra viktigt att bevara som grönområde. Med mer bebyggda ytor och fler boende ökar behovet av ett tätortsnära sammanhängande grönområde. Hällarna blir Visby, Visborg och Vibbles tätortsnära skyddade reservat och strövområde för framtiden.

Region Gotland kommer inte att bedriva några kommersiella verksamheter på Hällarna. Idag finns det en nöjespark och en restaurang i anslutning till Hällarna, det anordnas även guidade turer på Hällarna för intresserade. Sannolikt finns stor potential att vidareutveckla de befintliga verksamheterna och kanske skapa nya, det är dock inte Region Gotland som gör det. Skall det tillkomma verksamheter inom reservatet är det självklart ett krav att dessa skall vara förenliga med reservatets syfte och föreskrifter.

Ett naturreservat bildas inte för att generera vinst i pengar. Regionens vinst blir inte av materiell karaktär. Vinsten blir att Gotland kan stoltisera med ett magnifikt område med en mosaik av karaktäristiska Gotländska naturtyper på gångavstånd ifrån Visby. Detta område kan visas upp för både kommande generationer och för besökande turister. Det är svårt att beräkna vad en besökare på Hällarna är värd i kronor oavsett om det är turister som får ett väckt intresse för den Gotländska naturen eller om det är vinster i form av folkhälsa. Kan varje besökare vara värd 50kr? 100kr? Det är svårt och nästintill omöjligt att beräkna i dagsläget.

Hällarna är och kommer förbli ett populärt strövområde för hundägare. Koppeltvång gäller dock alltid i naturreservat oavsett hur bra lydnad du har på din hund. Även "triviala" icke rödlistade djur som hare, kanin, fasan och räv som har Hällarna som livsrum är skyddade inom reservatets gränser och skall inte riskera att behöva bli jagade av hundar.

Många människor är dessutom rädda för hundar, hur snälla deras ägare än försäkrar att hunden är. Dessa hundrädda människor skall även de i lugn och ro kunna besöka området. Samhällsbyggnadsförvaltningen har varit i kontakt med människor som inte besöker eller tvekar att besöka Hällarna just för att det ofta finns löst springande hundar. I arbetet med reservatet har anställda på Samhällsbyggnadsförvaltningen både stött på bortsprungna hundar där polis fått tillkallas och vid andra tillfällen hundägare som frågat om vi sett deras hundar som sprungit i väg. Alla hundar och hundägare är självklart olika. Region Gotland kan inte göra bedömningen från ägare till ägare eller från hund till hund vilka som lämpligen bör hållas kopplade och vilka hundar som kan gå lösa.

Region Gotland vill att hundägare som normalt är en grupp människor som rör sig mycket utomhus i naturen fortsatt skall besöka området. Reservatet innebär inte på något vis hundförbud, hundar och deras ägare är fortsatt välkomna. Hundar kan fortsatt släppas lösa, under uppsikt, på närliggande ytor utanför reservatet t.ex. vid fälten vid Oscarsstenen.

Framförandet av fordonstrafik är normalt aldrig tillåten i varken terräng eller inom naturreservat eller i rekreatiomsområden. För att öka tillgängligheten har Region Gotland påbörjat iordningställande av ytterligare parkeringsplatser på flera platser i direkt anslutning till reservatet, så oavsett om man vill besöka norra, mellersta eller södra delen av reservatet så går det att parkera bilen och ge sig direkt ut i naturen.

**Gotlands Botaniska Förening/
2012-09-27**

Synpunkter från Gotlands Botaniska Förening på "Samrådsförslag till kommunalt naturreservat på Södra Hällarna, del av Visby Visborg 1:9, Region Gotland". Ärendenr: BN2011/1884

Gotlands Botaniska Förening (GBF) ser med glädje fram mot detta beslut om kommunalt naturreservat för Södra Hällarna. Föreningen har under lång tid till Gotlands kommun och Region Gotland framfört krav på att detta unika naturområde skyddas för framtiden. GBF har tagit del av samrådsförslaget och vill nu framföra följande synpunkter och prioriteringar för att åtgärda de mest akuta behoven:

Prioritet 1 har självklart ett beslut från Region Gotlands sida om inrättande av ett kommunalt naturreservat för nu föreslaget område. Redan innan beslut har P-platser börjat anordnas och vägar stängts av för biltrafik väster om Toftavägen, vilket ökar rekreativsvärdet i form av mer ostörd natur för besökarna.

Prioritet 2 rör området närmast Träffpunkt Gotland (omr. 2), där en kraftig igenväxning med högvuxna gräs, örter och buskage har skett under senare år. Markerna här är ofta det första som gästtande turister och ortsbor möter av Kungsladugårdshällarna från P-platsen. Här måste röjning av buskar och högorter sättas in med efterföljande bete. En del hagtornsbuskar kan sparas för häckande törnsångare och törnskator, som förekommer inom dessa marker. De betande djurens tramp skapar blottad sand, vilket gynnar förekomsterna av sällsynta bin, som här bygger sina bohål.

Prioritet 3 ges åt vissa öppna marker, där det expansiva gräset raklosta förekommer. Denna växt är en av de få invasiva arterna på Gotland, vars expansion tränger bort den unika naturliga växtligheten inom områdets alvar och gräsmarker. Detta gäller särskilt delar inom omr. 5A, dels mellan 12C och Toftavägen samt mot 12A, dels mellan 5C och 4 samt delvis vissa områden inom 12A. Dessa delar bör efterhand prioriteras för bete, vilket säkerligen hämmar expansionen av detta storvuxna gräs.

Allmänna synpunkter på samrådsförslaget från GBF:

För området har en konsult gjort en sammanställning över det blivande naturreservatets rödlistade arter (konsultens bilaga 3). En del av ArtDatabankens uppgifter i listan avsåg dock ett större område, varför vissa arter skall strykas. Denna korrigerade lista skall därefter bifogas beslutshandlingarna och ingå som underlag för kommande skötsel och kontroll av de effekter som skötseln åstadkommit på områdets flora och fauna.

Listan över EU-habitat (s. 4) bör kompletteras med följande som även förekommer inom det blivande reservatet om än i mindre utsträckning: 6110 basiska berghällar och 8240 karsthällmarker. Den senare anges även förekomma i området i bildtexten på s. 8. Habitat 6280 benämns numera enbart som alvar.

s. 12 Målbild för Södra Hällarna som besöksområde. I texten anförs att tillgängligheten underlättas genom hårdgjorda gångvägar. Sådana behövs endast i mindre omfattning eftersom markens karaktär är just hård och oftast torr. Hårdgörning får inte skada den naturliga växtligheten inkluderat t.ex. skorplavarna på kalkbergets ytor.

s. 15 Öppna marker – röjningar m.m. Som framförs i detta avsnitt är det mycket viktigt att röjningarna görs med eftertanke både vad avser arter och mängden av insatser. Insekternas behov av nektarkällor måste beaktas. Ofta har olika arter olika behov för sin överlevnad, varför en varierad miljö kan vara att föredra innan dessa behov definierats (jfr s. 19).

s. 18. Grillplatser och bord. På flera ställen utefter klintkanten finns sällsynta växter t.ex. alvarveronika (rödlistad EN), vilka inte får ta skada vid anläggande av grillplatser eller bord. GBF bidrar gärna med kunskap om var det kan vara lämpligt/olämpligt.

I övrigt vill GBF framföra följande synpunkter på skötseln inom de särskilda områdena enligt bifogad karta (bilaga 2).

Område 1: Skötsel i enlighet med beskrivning s.20.

Område 2: Bör prioriteras enligt GBF:s åsikt (se ovan). Märkligt nog anges inte att bete skall förekomma utan enbart röjning (s. 21), vilket förmodligen är förbiseende samt ett måste i detta område som har viss bördighet. Vissa hagtornsbuskar lämnas för häckande fåglar. GBF kan medverka genom att markera lämpliga buskar som sparas.

Område 3: Lövskogens nordöstra delar var för inte allt för länge sedan mera en öppen ängsmark. Här förekom då den tidigare rödlistade och sällsynta svartklinten. Genom igenväxning minskade denna art samtidigt som bestånden korsade upp sig med röd-klint och bildade mer av en hybridvärm. Denna del av området norr om östra spetsen av trädgården vid Kungsladugården är torrare än de äldre delarna av lövskogen mot sydväst, där rörligt

grundvatten sipprar fram. Norr om trädgården fanns förr från Toftavägen en stig, som gick norrut mot område 2. Denna kan med fördel återskapas samtidigt som en gångstig skapas längs Toftavägen från cykeltunneln bort mot Leva. För de delvis spångade leder som föreslås i området bör i första hand en tvärförbindelse skapas från P-platsen/Leva genom skogen mot område 5A.

Område 4: Bete att föredra, annars enligt förslag.

Område 5A, B, C: Stora alvarlika marker som enligt förslag öppnas upp genom borttagande av träd och buskar. Inom detta område finns en rad olika arter av rönnar och oxlar (Sorbus), vilka kan förevisas på ett pedagogiskt sätt vid exkursioner. I den av GBF publicerade "Gotlands Flora – en guide" anges även flera av arterna för området. De utgör även en del av områdets biologiska mångfald och utgör födokälla för en rad insekter. GBF föreslår därför att några spridda grupper av träd sparas inom olika delar av detta stora område (inklusive 5B och 5C). Därvid ses det till att samtliga nu förekommande arter även framgent finns företrädda åtminstone med en del exemplar. Klippoxlar som är naturliga på alvar och i klippterräng sparas i möjligaste mån. Flera exemplar av ask och lundalm växer främst i karstsprickor, åtminstone en del av dessa bör kunna sparas (numera rödlistade VU och NT!). Bland buskarna sparas svartoxbär och alvaroxbär av samma anledning, möjligen även några äppelrosor och andra rosor m.fl. GBF kan hjälpa till genom att markera de träd och buskar, vilka inte skall tas bort vid röjningsarbetena! Detta måste självklart ske under växtsäsong, då de olika arterna kan identifieras. Bete införs på sikt efter röjning. På sydöstra sidan av ancylusgränsvallen från 130 m S vattenfallet till 320 m SV detsamma förekommer en rad skräphögar vilka bör tas bort. Kontakta dock t.ex. länsstyrelsen om de har något entomologiskt värde.

Område 6: Förslaget OK! Även här sparas t.ex. klippoxel och svartoxbär enligt ovan. En ibland använd uppgång från mellanplatån till övre platån finns ungefär ovanför den nu markerade från stranden till mellanplatån. Den är säkerligen mer använd än den längre mot nordost närmare reningsverket. Denna uppgång bör prioriteras för åtgärd, då många personer undviker den p.g.a. rädsla.

Område 7: Platsen där skjutbanans mål tidigare var placerat med en hög vall av sand. Märkligt nog togs denna bort och materialet lades ut på de ytor österut där skyttarna låg (del av omr. 8). Inom området finns både stortapetsarabi och dess snyltare thomsonkägelbi, vilka båda är ytterst skyddsvärda. Den senare arten kan vara endemisk för Gotland, d.v.s. på vår ö ha sina enda förekomster i världen. De är båda beroende av öppen sand för bohål och väddklint för födoinslag. Väddklint fanns tidigare i område 8, men här övertäcktes den med den utspridda sanden från skjutvallen! Säkerligen kan även nicktistel och ulltistel, vilka har ökat efter förändringarna i området, utnyttjas av dessa bin som födokälla. För bästa skötsel av dessa marker måste entomologisk expertis konsulteras, för att miljöerna skall optimeras för binas överlevnad.

Område 8: Här föreslås slåtter av markerna. Det kan vara en bra åtgärd om den sker sent på säsongen. Som ovan angivits finns den för bin viktiga nektarkällan väddklint i området (även norr om körvägen mot f.d. skjutbanevallen). Den bör i möjligaste mån sparas eller slås av så sent att fröna hinner spridas innan slåttern. Den i samrådsförslaget angivna slåttertiden inträffar olyckligt nog under väddklingens maximala blomningstid och kan inte anses lämplig i detta område! Vid eventuell slåtter är det alltid viktigt att höet samlas in och inte får ligga kvar och därmed öka markens näringsinnehåll. Möjligen är bete att fördras. Entomologisk expertis bör konsulteras för skötseln.

Område 9: Sandhed med unika svampar främst flockskivling. Denna stäppart, som är anpassad till torra växtplatser på kalkrik sand, har två växtplatser i Sverige och sammantaget runt 20 i Europa. Region Gotland har därför ett särskilt ansvar för denna sällsynta art. Den har varit känd härifrån i drygt 20 år. Med sitt underjordiska mycel expanderade svampen från områdets västra del österut och fanns hösten 2009 med 88 fruktkroppar fördelade på 14 mycel. Den hittades då som närmast bara 20 m från gångstigen, som avgränsar område 9 mot sydost.

Olyckligtvis använde Region Gotland sedan området som snötipp vintrarna 2009/10 och 2010/11, varvid svampens underjordiska mycel dränktes vid snösmältningen. Bestånden raderades därvid i det närmaste ut och endast enstaka fruktkroppar har noterats höstarna sedan dess och då bara inom områdets västligaste delar. Uppenbarligen nådde vattnet inte ända hit. Flockskivling är för sin överlevnad beroende av torra förhållanden och slåtter i området. Angivna tider för slåtter är anpassade till de sällsynta svamparna och föreslagna av GBF. Snötipp får inte förekomma inom område 9 eller i angränsande områden så att område 9 översvämmas. Dräneringen skall upprätthållas för området även efter en eventuell bebyggelse i angränsande delar. Område 9 undviks som uppställningsplats för husvagnar, husbilar och transportfordon (vindkraftverk) o.likn. och förbjuds under höstperioden september-oktober.

Område 10: Föreslagna åtgärder OK!

Område 11: Området utgörs av en f.d. soptipp med en rad här spridda trädgårdsväxter. Kontrollera med entomologisk expertis hur jordhögarna bör behandlas i förhållande till områdets bin.

Område 12A: Marker som är bevuxna med gles tallskog över kalk samt på ett tunt lager av sand. Inom området finns en rik flora med flera rödlistade växter. De sandiga delarna utgör säkerligen boplatser för insekter. Vid röjning skall förutsättningar även ges för en viss föryngring av tallskogen på sikt. Förmodligen växer här svart- och alvaroxbär vilka sparas.

Område 12B: Tallskogsbård väster om kalkgläntan vid körvägen. Häckningsplats för trädlärka och ibland ses även spillkråka (båda i EU:s Fågeldirektiv). Förmodligen växer här svart- och alvaroxbär vilka sparas. I övrigt är föreslagna åtgärder OK! Kan ingå i det

betade området med 5A.

Område 12C: Tallskog med få kända sällsynta växter. Föreslagna åtgärder är OK! Kan ingå i det betade området med 5A.

Område 12D: Tallskog med få kända sällsynta växter. Vid körvägen just norrut finns dock några rödlistade växter. Föreslagna åtgärder är OK! Kan ingå i det betade området med 13 (?) och 5A.

Område 13: Föreslagna åtgärder är OK! Eventuella klippoxlar, svartoxbär m.fl. sparas. GBF kan vara behjälplig med markering av träd och buskar som skall sparas. Inom den ensamliggande delen av 13 mot nordöst finns ett flertal jordhögar av soptippskaraktär. Dessa kanske bör avlägsnas, så att den naturliga växtligheten kan sprida sig. Kontakt med entomologisk expertis tas dock för kontroll av eventuell förekomst av skyddsvärda bin. Områdets olika delar bör på sikt tillsammans med 5A ingå i det betade området.

Område 14: Föreslagna åtgärder är OK!

Område 15: Ett unikt område med fruktbärande murgröna, trädlik slån m.m., som har få eller kanske inga motsvarigheter i Sverige. En viss föryngring av tall måste tillåtas mellan stigen och nedre klinten. Klippoxlar, svartoxbär m.fl. sparas. I övrigt är föreslagna åtgärder OK!

Område 16: Vid röjningar mellan stigen och klintkanten sparas klippoxlar, svartoxbär m.fl. GBF kan vara behjälplig med markering av träd och buskar som skall sparas.

Område 17: Föreslagna åtgärder är OK! Träden nedom vattenfallet sparas. De utgör skydd för övervintrande småfågel vid vattnet. Den av människor nyligen skapade Trojaborgen tas bort! Historieförfalskning av denna typ skall inte uppmuntras. Byggnad av liknande anläggningar och t.ex. stentorn och annat förbjuds inom naturreservatet. Sällsynta skorplavar på stenarna kan hotas.

Område 18: Strandområdet är felaktigt markerad som område 20 på kartan i bilaga 2. Föreslagna åtgärder är OK!

*För Gotlands Botaniska Förening
Visby den 20 augusti 2012*

Jörgen Petersson, ordf.

Samhällsbyggnadsförvaltningen

: Region Gotland avser att skapa ett skötselråd för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen. Region Gotland är mycket tacksam om Gotlands Botaniska Förening vill delta i skötselrådet.

De värdefulla idéer och synpunkter Gotlands Botaniska förening lämnat har arbetats in i skötselplanen. All gallring och röjning i området skall ske gemensamt med Botaniska föreningen samt

övriga skötselrådet.

Föreslagna röjningar kommer att ske något mer försiktigt än vad som föreslogs i samrådshandlingarna. Dock kommer omfattande röjning att ske i vissa områden medan andra lämnas helt orörda för att tillskapa ett varierat landskap. Självfallet kommer inga hotade, rödlistade eller sällsynta arter av växtlighet tas ner.

Bete kommer att föregås av ett betesförsök i den norra delen av reservatet där behovet är allra störst. Faller detta väl ut så kommer ytterligare ytor att betas. Sannolikt fållindelad utifrån Länsstyrelsens yttrande där vi kan styra betet lite tydligare samt inte beta alla områden varje år.

**Trafikverket /
2012-09-27**

TRV 2012/46400

*Trafikverket har inga synpunkter i ärendet.
Trafikverket har tidigare meddelat beslut om nya utfarter och avstängning av befintliga anslutningar.*

*För Trafikverket
Jens Tiricke*

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

**Gilbert Bruthage /
2012-09-27**

*Hej, ber om ursäkt för att mina synpunkter kommer sent, men jag fick inte tag i samrådsförslaget förrän nu.
Det gör ont in i själen när jag läser om vad Ni skall göra med hällarna. Jag har gått med hund på hällarna flera gånger om dagen sedan militären tillät det (nästan 40 år) och aldrig sett eller känt något behov av några särskilda skyddsåtgärder. Det enda som märks är att vägarna militären använde blivit lite smalare.
Särskilt vänder jag mig emot att området skall hägnas och betas, det är att utestänga ALLMÄNHETEN. Gör ett besök i naturreservatet Björkome i Lummelunda som blivit hägnat och betas av 30-40 tjurar, besökare vänder om när de ser djuren.
Det äe OK med parkeringar och hinder för biltrafik, men låt det vara med det!
Låt naturen sköta sig själv, använd pengarna till något vettigare!
MVH Gilbert Bruthage, Talluddskviar 5A, Visby.*

**Samhällsbyggnads-
förvaltningen**

De arter och den miljö som finns på Hällarna idag är ett resultat av ständig störning under lång tid. Nu befinner sig området i en fas av utveckling. Det betyder att under ett antal år kommer naturen att ändras på Hällarna från ett läge till ett annat. S.k. en älsklig fas. Utan militärens ständiga slitage samt fortlöpande manuella röjningar kommer området onekligen att växa igen. Jämförs flygbilder från olika år så ser man tydligt att igenväxningen av området eskalerar snabbt, speciellt i norra delen. Naturen återtar nu marken och den succession som vi ser leder åt ett håll, mot en snårig och buskig miljö där både naturvärden och rekreativvärden decimerats. Skötselkravet och röjningsbehovet är ett

faktum. Bete ett förslag för att hålla växtligheten i schack efter röjningsarbetena samt för att kraftigt hålla ner kostnaderna. Hur betet skall utformas är inte klart, det skall utredas vidare efter att reservatet bildats. De första betesförsöken kommer troligen förekomma endast inom inhägnade testytor i de norra delarna. Innan bete provats på Hällarna är det svårt att se hur väl det fungerar.

Hällarna är ett natur- och rekreationsområde för oss alla. Alla människor skall kunna känna sig trygga att besöka området. Ett eventuellt bete kommer först och främst att ske uteslutande av lamm. Många reservat på Gotland betas idag av lamm och de stör inte besökare utan håller sig på avstånd. Tjurar, kor eller hästar är inte aktuellt som betesdjur i nuläget. Skulle det av en eller annan anledning behövas en annan typ av bete ur naturvårdssynpunkt i framtiden så kommer det att ske inom mindre och väl stängslade ytor som inte har en avhållande effekt på besökande människor.

Den ekonomiska planen till förslaget skall ses långsiktigt. Reservatets skydd är långsiktigt, för kommande generationer. De initiala kostnaderna för inrättande av reservatet kan därför ses över en lång tid, kanske 50 år eller mer för att man skall förstå att det rör sig om relativt lite pengar i förhållande till andra kommunala åtgärderna och exploateringar. Röjningen och betet behöver påbörjas så snart som möjligt för att inte uppgiften skall bli övermäktig. Övriga åtgärder såsom t.ex. parkeringar, skyltning, grillplatser, offentliga toaletter etc. behöver komma på plats inom en snar framtid för att fler besökare skall kunna få tillgänglighet till området och naturen.

**Inger Bjarnebrand /
2012-09-04**

Hej!

Jag har kollat på förslaget till skötsel. Jag ifrågasätter att området ska betas.

Tänker stackars djur! Finns tyvärr alltför många elaka människor.

Sedan undrar jag hur växter och områdets fåglar och insekter kommer att påverkas

av bete. Blir det inte som en annan biotop om området betas? En del av arterna kanske försvinner.

Andra kommer kanske till.

Idag används området rätt mycket av hundägare som låter sina hundar springa fritt. (Vilket väl ibland kan ifrågasättas).

Det lär ju inte gå om det går betande djur i området. Alla kommer inte att respektera att hundar ska hållas kopplade.

Jag tycker att området är betydligt mera tilltalande utan betande djur och man slippar att trampa i skit överallt.

Undrar om det inte blir billigare att då och då göra röjningsinsatser. Det går ju att anlita skogsvårdsstyrelsen för detta.

Jag önskar ett strövområde utan betande djur!

Hälsningar

Inger Bjarnebrand

Trädgårdsgatan 311

621 54 VISBY

Betande djur finns i ett flertal av Gotlands Naturreservat. Betande lamm finns även på Visborgsområdet samt på Kyrkans mark nedanför Galgberget. Betande djur finns även på Gärdet i Stockholm samt i gravarna runt Vårberg i Stockholm. Visst finns en risk att elaka människor gör lammen illa eller stjälar ett lamm men den risken är troligen väldigt liten då det sannolikt borde vara mer lockande för en boskapstjuv att slå till ute på glesbygden än nära staden där många människor rör sig. Närmare utredningar om bete samt provbete får avgöra betesfrågan för framtiden.

Exakt hur betet kommer att se ut kommer att utredas närmare efter ett antal betesförsök främst i den norra delen av området där det växer igen allra mest. Biotopen där har växt igen till den grad att de arter som vi vill bevara redan tar skada av att inget görs. Man måste ta med att militären löpande röjde Hällarna manuellt för att hålla växtligheten nere. Jämförs äldre flygbilder så ser man att området precis som Galgberget växer igen. Bete är billigare och effektivare än manuell röjning som både är dyrt och tidskrävande. På Hällarna är sannolikt en kombination av både och det rätta sättet att bevara den natur som hundratals år av bete, hävd och senare militärens röjningar skapat.

Koppeltvång gäller i alla reservat, det är upp till hundägaren att följa de föreskrifter som finns för reservaten. Hundar är fortsatt mycket välkomna och stör inte lammen om de är kopplade. Att inte ha hunden kopplad i reservatet är ett brott. Region Gotland förutsätter att hundägare följer lagen. Det är även många hundägare som hört av sig till oss som uppskattar ett koppeltvång.

*Yttrande över samrådsförslag Södra Hällarna BN2011/1884
Bakgrund*

Länsstyrelsen har tagit del av det samrådsförslag som inkom den 21 juni 2012.

Röjning

En stor del av skötseln går ut på att öppna upp markerna, på många håll så att det blir i stort sett träd- och busklöst. Samtidigt visar insektsinventeringen från 2010 att de värdefullaste områdena, ur insektsynpunkt, är områden som ligger en bit in och är mer skyddade från väder och vind. Det finns en risk att dessa områden blir mer exponerade om man röjer hårt och därmed blir sämre miljöer för insekterna. En bättre målbild skulle kunna vara att skapa ett varierat landskap, med öppna ytor av varierande storlek avbrutna av ridåer med träd och buskar. Yngre tall och övriga trädslag behöver sparas så att träd i olika åldrar ska kunna finnas på sikt.

Området har säkert varit öppnare förr. Huruvida det var en bättre eller sämre miljö än dagens miljö för alla de rödlistade arter som hittats i området kan dock diskuteras. Stora delar av området befinner sig i en "älsklig fas", det vill säga en period efter att hävd och störning tagits bort när blomrikedomen blir stor och när många insekter trivs. På mer produktiva marker är den älskliga fasen bara några år, medan den på sådana här magra alvarmarker kan vara många decennier. Troligen är dagens tillstånd myck-

et bra för många arter. Landskapet växer dock långsamt, men stadigt, igen och röjning kommer definitivt att vara nödvändigt. Frågan är dock om den hårda röjning som föreslås är optimal.

Även alldeles nedanför klintkanten bör man fundera en del innan man göra några stora röjningar. Många mossor och snäckor, som kan tänkas trivas i dessa miljöer, kräver att klinten är beskuggad och skyddad från alltför stor exponering.

Bete

Bete kan vara positivt, men det är tveksamt om det är bra att ha djur överallt. En stor anledning till att militära skjutfält ofta är mycket insektsrika är att de hålls öppna med andra störningar än bete och att de därför har en större mängd blommor.

För att ha en stor effekt på igenväxningen krävs troligen ganska hårt betestryck, vilket kan vara negativt för mängden blommor och därmed för många av insekterna. För rödlistade mykorrhizasvampar är bete oftast positivt, men vid hårt lammbete brukar det bli ont om svampar.

Länsstyrelsen vill poängtera vikten av att fällindela för att underlätta tillsyn och möjligheterna att styra betet. Det är en fördel att kunna styra djuren dit det behövs, t.ex. nyröjda områden med mycket slyuppslag och att hålla dem borta från ställen där man inte vill ha välbetat. Man kan överväga att beta olika fällor olika år, så att varje del blir betad t ex varannat eller var tredje år. Dessutom bör man ta hänsyn till att det är ett stadsnära område och att det här finns en större risk att problem med bete uppstår, till exempel med öppnade grindar, försvunna djur och stressade djur. Det kan innebära problem med att få tag i djurägare som är villiga att beta i reservatet. En del människor är rädda för att gå in i hagar med vissa typer av djur. Viktigt med tydlig information här. Eftersom många rastar sina hundar i området är det viktigt att inrikta sig på bra självstängande små grindar och inte stättor.

Med tanke på att det planeras bete inom större delen av reservatet är förbudet mot att medföra okopplad hund i reservatet bra. Länsstyrelsen föreslår som komplement ett avgränsat område där det är tillåtet att släppa hunden lös.

Slätter

Att ha sen slätter på de gamla skjutbanorna är positivt. Man kan här också överväga bränning på våren eller att man då och då stör marken genom exempelvis harvning. Många av växterna är mer typiska för störda marker som vägkanter och grusgropar än för slättermarker (t.ex. blåeld och gulreseda). Sådan störning skulle också kunna vara positiv i den näringspåverkade delen längst i norr.

Bibäddar och blomplanteringar

Försvaret har redan tagit bort skjutvallar som varit viktiga för många insekter. I skötselplanen föreslås att de jordhögar som finns också ska tas bort. För att ersätta dessa miljöer, skulle man kunna anlägga bibäddar, dvs mer eller mindre öppen sand i varma lägen, där bin och andra sandälskande insekter kan bygga bo. Detta kan med fördel göras i anslutning till parkeringar

och skyltar och gärna kompletteras med planteringar av växter som väddklint, blåklockor, fältvädd och blåeld, som kan gynna flera hotade arter i området. Förutom att gynna arter kan det vara ett pedagogiskt exempel på hur man själv kan gynna dessa insekter hemma i sin trädgård.

Kulturmiljö

Länsstyrelsen anser att målbilden för områdets kulturhistoriska värden är väl utformad.

Det är positivt med en nyplantering av allé längs Toftavägen. Att röja fram och tillgängliggöra fornlämningar är motiverat i ett område som så tydligt är knutet till friluftsliv och rekreation.

I beskrivning av området nämns att det i området finns tre registrerade fornlämningar. I källföreteckningen hänvisas till den landskapsanalys som genomfördes av ArkeoDok (Dan Carlsson, Rapport 2011:14). För kännedom informerar Länsstyrelsen om att det i samband med analysen påträffades ytterligare fornlämningar som ännu inte registrerats i FMIS, se bifogad kartbild.

Övrigt

Synpunkter runt föreskrifterna

Om allmänhetens rätt att färdas och vistas inom området (sid 36.)

Enligt punkt 3 föreslås det bli förbjudet att plocka eller gräva upp växter. Länsstyrelsen anser att man ska kunna tillåta att matsvamp, bär och blommor plockas för eget behov, utan risk för större skada på områdets naturvärden.

Punkt 5 tar upp att det är förbjudet att göra upp eld utanför anvisade platser. Länsstyrelsen föreslår att man kan lätta på förbudet och istället skriva:

"Förbjudet att göra upp öppen eld. Tillåtet att grilla på platser som anvisats av förvaltaren. Även tillåtet att använda medhavd grill eller stormkök på andra platser än de anvisade, men inte engångsgrillar, då de alltför ofta lämnas kvar i naturen eller på den anordnade grillplatsen." Det finns en tjugning med att själv kunna välja sin matplats.

Långsiktig skötselplan

Av erfarenhet vet Länsstyrelsen att det är bra att skriva en skötselplan som är tänkt att hålla längre tid än fem år. Att revidera en plan efter att ha tagit del av erfarenheter som fem års skötsel har gett, är förstås jättebra. Men om arbets- och kostnadssituationen har försämrats på dessa år, så kanske man inte prioriterar arbetet med att revidera en skötselplan och då är det en fördel om ursprungsplanen är skriven med utrymme för variation och inte alltför strikt. En tioårsplan kan skissas upp med breda penseldrag.

I handläggningen av detta ärende har Oskar Kullingsjö och Ingunn Tryggvadotter, Natur- och Friluftslivsenheten samt Beatrice Edman, Samhällsbyggnadsenheten deltagit. Caroline Bernander har sammanställt Länsstyrelsens synpunkter.

Caroline Bernander

: Region Gotland avser att skapa ett skötselråd för uppföljning av skötsel och årlig översyn och revidering av skötselplanen. Region Gotland är mycket tacksam om Länsstyrelsen vill delta i skötselrådet.

Flera av de värdefulla idéer och synpunkter Länsstyrelsen lämnat har arbetats in i skötselplanen. All gallring, röjning samt andra åtgärder i området skall ske gemensamt med skötselrådet.

Ett varierat landskap är just vad skötselplanen syftar till att bibehålla. Det kommer finnas både öppna och skyddade områden enligt skötselplanen. Det enda område som nämns att hållas stort sett träd- och busklöst är det kraftigt igenväxande område 2 samt de öppna sammanhängande hällmarkerna i område 5A, 5B och 13. I ett varierat landskap skall det även finnas öppna ytor. Det lämpliga är då sannolikt att bibehålla de ytor som är/har varit öppna än att öppna upp nya.

Föreslagna röjningar kommer att ske något mer försiktigt än vad som föreslogs i samrådshandlingarna. Dock kommer omfattande röjning att ske i vissa områden medan andra lämnas helt orörda för att tillskapa ett varierat landskap. Självfallet kommer inga hotade, rödlistade eller sällsynta arter av växtlighet tas ner. All röjning och gallring samt bete kommer att ske i samråd med skötselrådet och därmed med entomologisk expertis. Eventuellt kan det bli aktuellt att ta in kunskap utifrån när det gäller just insekter.

Samrådshandlingarnas skötselplan nämnde bl.a. på sid. 15 att "Innan röjningar genomförs är det önskvärt att utreda närmare vilka konsekvenser som kan komma att uppstå för insekter. En utredning kan tänkas komma fram till att konsekvenser kan undvikas eller mildras genom att grupper av buskar som är viktiga för specifika insektsarter lämnas på strategiska ställen" Detta upprepas på flera håll i skötselplanen, t.ex. under rubriken Behov av fördjupade utredningar på sid 19. Detta gäller fortsatt.

Exakt hur betet kommer att se ut kommer att utredas närmare efter ett antal betesförsök främst i den norra delen av området där det växer igen allra mest där behovet är allra störst. Faller detta väl ut så kommer ytterligare ytor att betas. Sannolikt fållindelut utifrån Länsstyrelsens yttrande där vi kan styra betet lite tydligare samt inte beta alla områden varje år.

Hundar kan fortsatt släppas lösa, under uppsikt, på närliggande ytor utanför reservatet t.ex. vid fälten vid Oscarsstenen.

Åtgärder för vildbin är en mycket bra idé som Regionen gärna vill arbeta vidare med. Som Länsstyrelsen påpekar är det förutom att gynna arter ett pedagogiskt trevligt exempel som skapar förståelse och kunskap om djur och natur hos allmänheten.

Kulturmiljö är en viktig del i området, i samråd med Länsstyrelsen vill Region Gotland röja fram och informera om de lämningar som finns genom skyltning. De ytterligare fornlämningarna som hittats

har ritats in på kartan samt noterats i skötselplanen.

Angående föreskrifterna så instämmer Region Gotland i att det bör vara tillåtet att plocka matsvamp, bär och blommor.

Region Gotland vill dock fortfarande ha kvar förbudet att göra upp eld på andra platser än anvisade. Besökare kan själva välja matplats men vill man grilla skall detta ske på anvisad plats. Engångsgrill kommer fortsatt att vara tillåtet eftersom det är ett enkelt sätt för t.ex. besökande turister att grilla utan att behöva ha med sig ved/kol och tändvätska etc. Region Gotland förutsätter att besökare tar med sig sitt avfall. Ev. får Regionen arbeta med information och förenkla för besökare att kasta sina sopor.

Visby 2012-10-11

Ann-Sofi Lindskog
Avdelningschef, Infrastrukturavdelningen

Jimmy Holpers
Kommunekolog